

נספח : מעירו של קפא

כשהתחלתי לקרוא את ספר זכרונותיו של וילי האס, "העולם הספרותי"¹, זכרונות שתחילתם בפראג של סוף-המאה-הקודמת-ושל-ראשית-המאה-שלנו, טרם ידעתי ששמה של פראג עתיד להופיע בכותרות העתונים שלנו, בהקשר מאיים ומזועזע. קראתי, על כן, על פראג של אותם ימים, מתוך ריחוק כלשהו; ורק לאחר מכן, בתוקף מאורעות השבועות האחרונים, הנהחלתי לבקש השוואות, פירושים לעבר והשלכות לעתיד. וילי האס, מבקר ספרות, מבקר תיאטרון וקולנוע, תסריטאי, עורכו ומוציאו לאור של כתב העת "העולם הספרותי" (בשנים 1925—1933), ליטראט במובן הטוב ביותר של המילה, מעיד על עצמו כי נדד ועבר ארצות וימים והיה אזרח של ארצות שונות, אך באמת מבקש היה לשבת במקום אחד ולהיות אזרח של ארץ אחת. מאורעות היסטוריים שלא היה לו שליטה עליהם טלטלוהו טלטלה עזה, מפראג עיר מולדתו לקווי החזית של מלחמת העולם הראשונה; מרצונו פנה וילי האס לברלין, המטרופולין של התרבות הגרמנית של אותם ימים; שלא ברצונו נמלט ממנה וחזר לפראג, בשנת 1933, לאחר שבעיתון הנאצי "דר פלקישה ביאובכטר" הופיעו מאמרים ארוכים שדרשו את היסולו המידי של "העולם הספרותי" ואת כליאתם של עורכיו במחנות ריכוז. דרישות אלה הושמעו דווקא על ידי סופרים, "סופרים גרמניים שכולם היטיבו להכיר את שמותיהם ועדיין מכירים אותם". לשהייה שניה זו בפראג, בין השנים 1933 ועד ל-1939, קרא האס "אפילוג אימנטי". שהרי לגבי אדם בעל אבחנה כלשהי, הקץ כבר היה נראה עין בעין. וילי האס נמלט מן הגרמנים מברלין לפראג, אולם כעבור שש שנים קצרות השיגו אותו הגרמנים. בפעם הזו הוא נמלט למקום קצת יותר רחוק: ידידים הצליחו לסדר לו, בשעה השתים עשרה ממש, משרת תסריטאי בחברת סרטים הודית. גם על הודו כותב האס באהבה רבה, כשם שהוא כותב באהבה ובהבנה על כל ארץ וארץ, בה שהה. אחר תום מלחמת העולם השניה מגיעה שעתם של "הלבנים" בהודו. וילי האס חוזר לאירופה. עתה הוא נתין אנגלי, והוא פונה ללונדון. (מעולם לא עלה על דעתו להשתקע בארץ ישראל). הוא מעריך את הבריטים, שהצילו את חייו ולא רק את חייו בלבד — אך איזהו הסופר, היכול לחיות ללא שפה? השפה האנגלית אינה נכבשת לו; הוא מספר על הערצתו לאנשים כמו קסטלר, שהצליחו להתחילף את שפתם; הוא אינו מסוגל לכך. לאחר שורה של לבטים והצטדקויות בפני הקורא, מספר לנו וילי האס על התחנה הבאה במסעו הארוך: המבורג.

בזכרונות אלה כמה פרקים מעניינים. אחד המעניינים ביותר הוא על פראג של תחילת המאה. הרבה סופרים מפורסמים הכיר האס בצעירותם, לפני שנודע

שמש ברבים. יחד עם פראנץ וורפל למד בבית הספר; וידידים נשארו השנים עד יום מותו הפתאומי של וורפל. יתרה על כך, וילי האס סבור, כי ספרו האחרון של וורפל אינו אלא העלאה באוב של ימי ילדותם בפראג, סיכום השיחות האינסופיות שבין שני עלמים מתבגרים, וגולת הכותרת של ידידות שנמשכה כימי חיי אדם.

כשוורפל והאס למדו בכיתות הנמוכות של הגימנסיה, חיממו את הספסלים של הכיתות העליונות פראנץ קפקא ומאכס ברוד. פניו של קפקא בעיניו של האס הם "פני נסיך מזרחי, מוארכים, אציליים, בגוון הזית". כבר באותם ימים רחוקים שקד מאכס ברוד על פרסום שמו של קפקא ברבים. ראייתו של האס את קפקא כאדם וכאמן על רקע התקופה, העיר פראג והאנשים אשר התהלכו בה אז, היתה אפתעה גמורה בשבילי ובוודאי בשביל כל אחד אשר טרם נולד אז ואשר מעולם לא היה בפראג. מאחר ואהבתו והערצתו הגדולה של וילי האס נתונות לפראנץ וורפל, הוא חש כי פרסומו העצום של קפקא גוזל חלק מן התערכה המגיעה לוורפל. (מובן מאליו כי האס אינו מנסה את הדברים בצורה גלויה כל כך; הם משתמעים מבין השיטין). הוא עומד על דעתו, לערוך הקבלה שבניגוד בין שני הסופרים השונים כל כך. בסיכומו של עניין הוא משווה את וורפל לטולסטוי ואת קפקא לדוסטויבסקי: "בעיני וורפל הוא גדול לאין ערוך ואוניברסאלי יותר מקפקא, כשם שבעיני מחבר "מלחמה ושלוה" הוא גדול לאין ערוך ממחבר "האחים קרמזוב" — ובשל אותה סיבה: משום שבין שני גאונים החולגי יותר, הפתולוגי, נדחק מפני הטבעי, היוצר מתוך הרחבה: הגם שהראשון עלול להיות "מעניין" יותר."

מפתיעה גם עצם גישתו של האס לקפקא. האס סבור, כי רק מי שנולד בין השנים 1880—1890, בעיר פראג, מסוגל באמת לרדת לעומק כוונותיו של קפקא. קראתי בספריו כבנופי ילדתי, אומר האס; היכרתי כל פינה חבויה וכל מסדרון מאובק. מורשת התרבות האוסטרית, מורשת היהדות ואוירת העיר פראג באותם ימים — את אלה יש לתבין אם רוצים להבין את יצירת קפקא.

הרבה נשים מזכיר האס בזכרונותיו, למן נשים ששאמן כבר נשכח מזמן, ועד לגרטה גארבו — אך הערצתו הגדולה ביותר, כמדומה, נתונה למילנה ינסקה; מילנה ששמה הגיע אלינו דרך מכתביו של קפקא. אגב, בניגוד למה שנמסר בכמה מקורות אחרים, טוען האס שמילנה לא היתה כלל וכלל ממוצא יהודי. היא ענדה את הטלאי הצהוב מתוך מתאה — ג'סטת אמיצה שעלתה לה במחיר חייה, ובמחיר סבל בלתי אנושי בשנים האחרונות לפני מותה.

בולט לעין מספרם הגדול של היהודים (או אלה ממוצא יהודי) בין האנשים הגדולים, עליהם מספר האס בזכרונותיו. היתה זו נקודה שלאחר מכן הוזינה את התעמולה הנאצית: גדול ורב היה חלקם של היהודים בחיי הגרמניים, בין אם מדובר בפראג, או בברלין, או בווינה. רובם של היהודים אלה לא ביקשו להיבדל

מעמיתיהם הנוצריים — כלומר, הם לא ביקשו ליצור תרבות יהודית, אלא גרמנית. עם זאת, רובם לא שכחו את מוצאם ולא התכחשו ליהדות. במידה מסוימת של הצדקה, אפשר להשוות את חלקם של היהודים בתרבות הגרמנית בתחילת המאה, לחלקם של היהודים בתרבות האמריקאית במחצית המאה — מובן מאליו, שכמו בכל ההשוואות, כן יש גם בהשוואה זו מספר לא מבוטל של אי דיוקים.

בשל מוצאו, ובשל השפה אשר בפיו, מתיחס וילי האס בעיקר לחוג האינ-טלקטואלים דוברי הגרמנית שבפראג. כמובן שכל אלה שלטו גם בשפה הצ'כית, והיו מצויים גם בחברתם של אמנים צ'כיים, אשר כעבור זמן קצר, עם התפוררות האימפריה התאבסבורגית, עתידים היו לנגן בכינור הראשון, במקום בשני, כמו עד כה. אחד האנשים הנערצים ביותר על האס הוא ת.ג. מסריק, מייסדה של הרפובליקה הצ'כוסלובקית. את מותו של מסריק, ב-1937, הוא מתאר כ"דמדומי האלים של צ'כוסלובקיה". ימי עצמאותה של הרפובליקה הצ'כוסלובקית לא ארכו. המדינה הקטנה, שהוקמה אחר מלחמת העולם הראשונה, התגשמות הרצון לעצמאות לאומית של שני העמים השוכנים בה, הפכה במהירות מטרת כיבוש לרייך הגרמני האימפריאלי. ואילו השחרור מעול חדש זה נמשך שלוש שנים בלבד. ב-1948 איבד עצמו לדעת (או נרצח) יאן מסריק, בנו של מייסד הרפובליקה. מאז המדינה החופשית להלכה מקבלת למעשה את הוראותיה של מעצמה גדולה ממנה.

קריאת זכרונות על העיר פראג של ימים עברו עלולה להראות לנו, באופן פרדוקסלי, עד כמה נשתנו התנאים ועד כמה לא נשתנו בני האדם.

1968

ה ע ר ה :

"Die Literarische Welt", Willy Haas, 1960 (1)